

ÚJABB RÉGÉSZETI KUTATÁSOK A DIÓSGYŐRI VÁRBAN ÉS KÖRNYEZETÉBEN (2002–2016)

Lovász Emese^a–Miskolczi Melinda^b

^arégész, Miskolc

^brégész, Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: A Diósgyőri vár a nagyközönség és a szakemberek számára is jól ismert, jelentős régészeti lelőhely. A műemléképület régészeti kutatása az 1930-as években kezdődött. A vár átfogó tudományos vizsgálatát, műemléki helyreállítását az 1960-as években végezték el. A Czeglédy Ilona által vezetett, 10 évig tartó régészeti feltárás és a Ferenczy Károly nevével fémjelzett helyreállítás közel 30 évre meghatározta a Diósgyőri várról szerzett ismereteinket. A 2000-es évek elején felmerülő állagmegóvási és fejlesztési igényeknek köszönhetően újabb mód nyílt a várban és annak külső környezetében régészeti feltárások végzésére. Jelen tanulmányunkban a vár történetét és az elmúlt időszak (2002–2016) újabb kutatási eredményeit kívánjuk összefoglalni.

Kulcsszavak: Diósgyőri vár, középkor, királyi birtok, régészeti feltárás

A KEZDETEKTŐL A 15. SZÁZADIG

A Diósgyőri vár Miskolc belterületén, a Bükk hegység északkeleti szélén húzódó Szinva-völgyben található, a völgyfenékből kiemelkedő ún. Vársziclán. A rétegtani fúrások tanúsága szerint ez a szikla a földtani korokban sziget volt, melyet az eocén és a miocén tenger pusztított. A terület kis esése, felszíni egyenetlensége és a felső vízzáró réteg helyzete következtében a szikladomb környékén mocsarak, ingoványok alakultak ki, a környező karsztforrások vize pedig lehetővé tette a későbbiekben a dombot körülvevő vizesárok kialakítását. Az ásások alkalmával a dombon bronz- és vaskori leletanyag is előkerült (CZEGLÉDY 1988, 27).

„...castrum, quod dicitur Geuru...”¹

A vár első írásos említését Anonymus krónikájában találjuk. „...A vezér Böngér fia Borsnak adományozta a nagy földet a Tapolca folyó vizétől a Sajóig, amelyet most Miskolcnak neveznek, és neki adta a várat, amelyet Győrnek mondanak...” (ANONYMUS). Ennek az első, földből és gerendákból épült, később kőfallal erősített gyűrűvárnak a létezését csekély mértékben igazolták is a korábbi ásások.

„terra Geuru, terra Noggeur”²

1248-ban és 1261-ben Nagygyőr földjét említi egy-egy oklevél, mint a borsodi vár tartozékát. 1271-ben már Ernye bán birtoka, aki gyorsan emelkedvén a ranglétrán, 1267-től 1270-ig országbíróként működött. Fia, István 1301 és 1310 között többedmagával viselte a nádori címet, udvartartását pedig Diósgyőrben tartotta.

„super curiam nostram Geur vocatam”³

A 14. század elején több oklevélben szerepel az Ernyék „győri kúriája”, amely mellett István nádor 1303-ban pálos kolostort alapított. A kolostor helyét Diós (!) Győr falu végén („prope finem villae Gyos Geur”, lásd CZEGLÉDY 1988, 10) jelölik meg. Későbbi adománytevések alkalmával a nádor felsorolja mind a hét fiát, kikkel a kúriában élt, ezek egyike itt tartotta kézfogóját is egy bajor hercegnővel. A diósgyőri és az ugyancsak ez időben alapított szentléleki kolostorra tett adományok jelentős építkezéseket sejtetnek, maga a fényes esküvő pedig mindenképpen azt bizonyítja, hogy a diósgyőri kúria alkalmas volt egy ilyen nagy jelentőségű esemény megtartására. 1973-ban a diósgyőri pálos kolostor területén

1 „...vár, amelyet Győrnek mondanak...” <http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm#18> (utolsó letöltés: 2019. 09. 14.)

2 „Győr földje, Nagygyőr földje” (CZEGLÉDY 1988, 9).

3 „...Győrnek nevezett udvarházunknál...” (CZEGLÉDY 1988, 9).

végzett ásátások során olyan, egymástól 70 m-re lévő falmaradványok kerültek elő, melyek egy a kolostornál korábbi, erődített épülethez tartozhattak. A feltárás azonban sajnos abbamaradt, a romok lefóliázva azóta is a zöld pázsit alatt alusszák álmukat. Egy későbbi ásátás feladata lesz kideríteni, hogy itt, a majládi félszigeten állt-e az Ernyék kúriája, és innen költöztek-e át a Várdombra (Lovász 2000, 11–12).

„castrum Johannis filii Stephani filii Erney
et fratrum suorum Wywar”⁴

1319-ben az újonnan épített Diósgyőri várat Károly Róbert király elkobozza a hozzá hűtlenné vált Ernye-fiktól. Egy kb. 35×50 m tengelyméretű, a szikladomb adottságait jól kihasználó ovális által körített építmény lehetett ez a korai vár, melynek délnyugati tornya feltehető a későbbi, Anjou-kori várban. A kerítőfal magasságáról nem lehet fogalmunk, hiszen a maradványok a következő építési periódus padlószintje alatt kerültek elő. Az átellenes oldalon, a mai rondella alatt a korabeli analógiák szerint egy másik, ún. Öregtorony állhatott, melynek azonban értékelhető építészeti maradványa nem maradt. Az Anjou-kori kápolna előtt mutatkozott egy falszakasz, valamint egy 2×2 méteres falalapozás, vegyes, 11–13. századi leletanyaggal, az elbontott Ernye-vár egy belső építményének alapfala. A korai vár bejáratát észak felől határozta meg az ásató régész, Czeglédy Ilona, ahol feltételezése szerint hatalmas kőpillérekre fektetett fahíd állt. A kőpillérek közül hármát talált meg, de hasonlóak meglétét említi az ásátási dokumentáció a vizesárkon túl, az egyik ház kertjében. A kőpillérek mögötti, ívesen megtörő falszoros a mai kapubejáratához vezet. Kissé későbbre keltezhető a külsővár: a kettős gyűrű rendszerét megtörő két keresztfal. Az egyik északkeleten a kapubejáratot védő falbástya lehetett, a másik egy rövid falszakasz délen. Azt az elképzelést, mely szerint ez a déli fal a várárokban folytatódna és duzzasztógát szerepét töltené be, a 2002-ben végzett ásátás megcáfolta. A déli kaputoronypár tövében nem találtunk semmilyen falmaradványt.

A vár legkorábbi építési periódusából a felsővárban igen csekély régészeti leletanyag került elő, ennek oka a már említett többszöri, a sziklás felszínig hatoló bolygatás. A 18 méter mély kút azonban értékes leleteket őrzött meg: többek között gótikus lépcsőkortlát, bordatöredékek, egy ép 14. századi edény, szintén ép pohár alakú kályhaszem volt a betöltésben. A külsővár területén a vastagabb feltöltésben némileg gazdagabb volt

a korai anyag, és egy ép fenékbélyeges fazék került elő az árokban nyugat felől, a forrásoktól vizet szállító patakmederből, utalva arra, hogy a vizesárók már a korai periódusban is létezett.

„...castrum suum Dyosgeur”⁵

A királyi adományozások után az első adat 1340-ből való, mely szerint Diósgyőr vára királyi birtok lett, ekkor szerezte meg édesanyjától, a lengyel származású Lokietek Erzsébettől fia, a később, 1342-ben királlyá koronázott Nagy Lajos. Tudatos politika eredménye volt-e Diósgyőr, majd a vár birtokainak fokozatos megszerzése? Uralkodásának első 10 éve szüntelen hadakozásban telt, elképzelhető, hogy Diósgyőrt a politika zajos színtereitől való visszavonulás helyszínéül választotta. A környék vadban gazdag erdeiben hódolhatott szenvedélyének, a vadászatnak, és a nápolyi álmok szertefoszlása után itt kezdte meg azokat az építkezéseket, melyek eredményeképpen egy itáliai előképekre visszavezethető várpalota született, ahol 1370 karácsonyán megünnepelte lengyel királlyá történt koronázását. Utalnunk kell arra, hogy nem egyértelmű a Diósgyőri vár besorolása az itáliai várépítészet körébe. A párhuzamként említhető várak saroktornyai rendszerint előugranak a várfal síkjából (Mantova, Padova, Ferrara, Cellano), és legtöbbször későbbi építésű. Egyre inkább felmerül IV. Károly prágai építészetének és Avignonnak a hatása Diósgyőr tekintetében.

1376–1382 között évente többször is rendelkezett Nagy Lajos Diósgyőrben, 1381. szeptember 26-án itt erősítették meg a Velencével kötött békét. Az okmány szerkesztője, Galvano de Padova pontosan megjelölte a helyet is, ahol az iratok kicserélése történt, Nagy Lajos kandallós szobájában, mely a vár északkeleti tornyában volt. Csak egyetlen adat utal azonban a várban folyó építkezésekre: 1379-ben a király diósgyőri építőmestere Eperjes városába küldetik. Neve alapján, „Magistro Ambrosio” francia mesternek hihetjük (CZEGLEDY 1988, 12). Ismert egy másik mester neve: 1365-ben Budán kapott János „lapicida” telket és épületet a királyi házak építésében szerzett érdemeiért. 1964-ben készült egy felmérés az akkor még látható diósgyőri kőfaragójelekről. Ezek összevetése a Budán, Visegrádon, Zólyomban előforduló hasonló jelekkel újabb adatokat szolgáltathat a kutatás számára egy esetleg Diósgyőrben is működő királyi építőműhelyről.

Az Anjou-kori vár szabályos alaprajzú, négy belsőtoronyos épület volt: a tornyokat emeletes palotaszárnyak kötötték össze, melyek kifelé kevés emeleti ablaknyílással

4 „...az Újvárat birtokló Ernye fia István fia János és fivérei...” (CZEGLEDY 1988, 11).

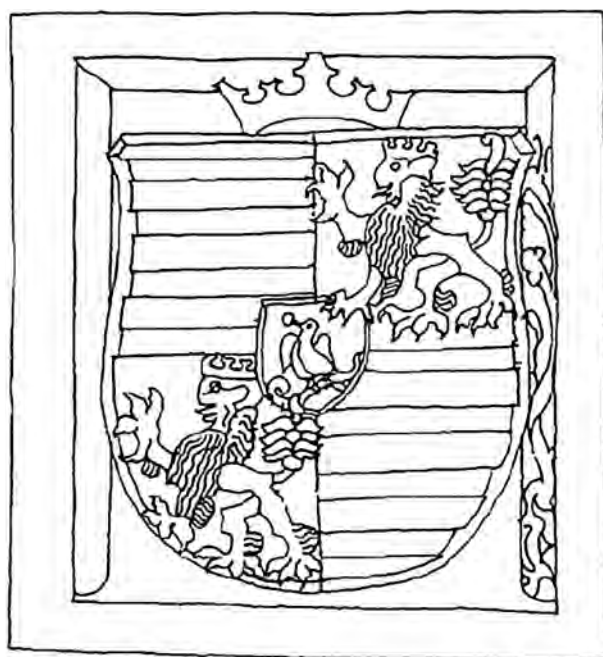
5 „...Dyosgeur várunk...” (CZEGLEDY 1988, 12).

a belső, zárt udvar felé „éltek”. A keleti szárny tömbjét törte csak meg az emeletes kápolna nyolcszögű szentélye. A tornyok első emeleti, gótikus keresztboltozatú szobáiból bejárat nyílt a palotaszárnyakba. A második emeletről a teljes várpalotán körbefutó védőfolyosóra lehetett kilépni, és a zöld, sárga, kék és barna mázas tetőcserepekkel fedett szárnyak fölött még egy, hatalmas kőkonzolokon nyugvó gyilkjáró őrködött a pártázatos tetőtorny alatt. A keleti szárnyban, a kápolna két oldalán egy-egy lakosztály helyezkedett el, egyaránt 3-3 szobával. A déli emeleten lehetett a „királynéi” lakosztály, melynek termei benépesültek, amikor az anyakirályné, Lokietek Erzsébet, és Nagy Lajos felesége, Kotromanič Erzsébet is itt időzött udvartartásával együtt. A nyugati oldalt az ebédlőtermek, az északi szárny emeletét pedig a kéthajós lovagterem foglalta el, mely közel 360 m² alapterületével a legnagyobb volt a korabeli Közép-Európában.

Előkerültek a tetőcserepekkel azonos színű, mázas padlócsempék is, melyek négyzet, téglalap és háromszög alakú darabjaiból változatos mustrát lehetett kirakni. Az Anjou-kori kályhacsempék alapján sikerült Diósgyőrben rekonstruálni egy gótikus kályhát. A lovagalakos kályha elemeit egy olyan műhely készítette, mely a budai és a visegrádi leletanyagban meghatározott Anjou I. műhellyel azonosítható, de minden egyes készítménye egyedi mintázatú. Az emeletre a belső udvartól két lépcsőn lehetett feljutni, a földszinti helyiségeket illetve a nyugati szárny pincéit pedig raktározásra használták.

A lakályos várpalota Nagy Lajos uralkodásának békes időszakában, birodalmának biztonságos, belső területén épült, csakúgy, mint a közel azonos korú Zólyom és Végleles vára, melyek különösebb megerősítés nélkül állnak. A külső váröv 4 méter vastag, tornyokkal és gyilkfolyosóval ellátott építménye, a vizesárok kváderburkolatos fala és ellenfala építési idejét elképzelhető, hogy későbbre tehetjük Diósgyőr esetében is. A vár főbejárata is később kerülhetett át a nyugati oldalra, ahol megépült a széles királylépcső, majd mellette a tekintélyes kaputorony. Ez minden bizonnyal a Zsigmond-kor idején történt: a kaputorony tövében egy faragott kőcímer került elő (1. kép), mely sajnos olyannyira sérült, hogy biztonsággal nem dönthető el, Luxemburgi Zsigmond vagy Mátyás király címerét ábrázolja-e.

Elképzelhető, hogy a nyugati főbejárat csak a Huszárvár megépülése után alakult ki. A Huszárvár leletanyaga eddig nem támasztja alá a korai kelteztést, zömében 15–16. századi kerámia került elő, az I. helyiség tapasztott padlóján pedig egy Mátyás denár⁶ feküdt,

1. kép. Mátyás király címerét ábrázoló kőfaragvány a kaputoronyról. (Felmérési rajz, CZEGLÉDY 1988, LII. képtábla.)

Fig. 1. Stone relief from the gate tower, depiction of Matthias Corvinus's coat of arms. (Survey plan, CZEGLÉDY 1988, LII. table.)

égett, faszenes omladék alatt. Még egy ok, hogy későbbinek véljük a nyugati bejáratot: a várárokból 1965-ben sikerült feltárni a nyugati kaputoronypár előtt három, egymás után épült, és a várárokból zuhant fahíd szerkezetét, melyek közül a legalsót 15. századnak határozta meg Czeglédy Ilona (CZEGLÉDY 1988, 78).

A Nagy Lajos kori nagyarányú építkezések során a vár tulajdonképpen elnyerte azt a formáját, melyet ma is őriz. Hozzá már a későbbiekben nem sokat építettek, inkább a belső díszítőelemek, és a nyílászárók tekintetében történtek változtatások. Zsigmond király kevesebbet tartózkodott itt, hiszen székhelyét áttette Budára. 1424-ben a királyné, Borbálának ajándékozta Diósgyőrt, mely ettől kezdve a mindenkorai magyar királyné vára lett. A belső terek szépítése a női szemeket gyönyörködtette, a mediterrán ihletésű pártázatos tornyok lefedése pedig a Kárpát-medence zordabb időjárása közepette a kényelmet szolgálta. A későbbi lefedést bizonyítja, hogy a gyilkjárók konzolsorai fölé szemmel láthatóan utólag vésték be a gerendafészkeket. Megemelték a palotaszárnyak helyiségeinek boltozatát, ennek következtében láthatóan följebb kellett emelni a toronyszobák keresztboltozatait is.

A különböző építési szakaszok idejének megállapításához nagy segítséget jelenthet a vár kőanyagának, építő- és díszítő köveinek vizsgálata. A vár lényegében három eltérő színű és felületű kőanyagból épült fel: a pince és a földszint a helybeli fehér színű mészkőből, ez lehet

6 (1489–90) CNH II. 32.

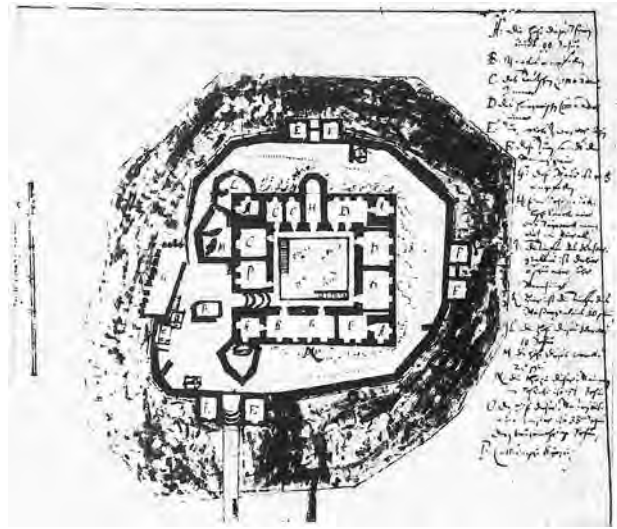
részben az elbontott Ernye-féle vár újra felhasznált kőanyaga. Az első emelet, és a faragványok (ajtó- és ablakkeretek, bordák, oszlopok, gyámok stb.) sárgás-barnás homokkőből, andezitből, trachitból és riolitból, a tornyok felső része és a külső váröv teljes burkolata szürkés színű, lyukacsos mésztufából épültek. A kőzetanyag vizsgálata során sikerült a beszerzési helyeket is nagy valószínűséggel azonosítani. Kiderült, hogy a külső várfal anyaga a közvetlen közelből származik, a faragott kövek azonban távolabbi helyen kerültek kibányászásra.

Mátyás és Beatrix királyné építkezéseit reneszánsz töredékek sora jelzi: fehér márvány lizéna, festett, aranyozott bőszarus párkány és nem utolsósorban a „Diósgyőri Madonna” néven ismert oltártöredék, melyet Giovanni Dalmata művének tart a kutatás.

ZÁLOGOS BIRTOKOSOK KEZÉN – A PUSZTULÁS 400 ÉVE

A vár hányatott sorsát hamarosan jelezték a fennmaradt ún. „panaszos levelek” (CZEGLÉDY 1964). Történetek még építkezések, hiszen ekkortól látták el a várat erődítésekkel, de ezek az építések már bontással, pusztítással jártak. Megépült a rondella, majd az északi oldalon a kazamatasor 6 ágyúállással. Itt már el kellett bontani az iker kaputornyot, de a külső képet még egységessé tette az összefüggő kváderkő-burkolat. A nyugati oldal királylépcsőjét viszont tönkretették a melléje épített ötszögű olasz bástyával. Visszabontották a nyugati kaputornyokkal együtt a többi kiemelkedő, karcsú tornyot is. Az említett panaszos leveleken kívül fennmaradt egy 1629-ben készült leltár, mely a vár helyiségeit és a bennük található holmikat felsorolva igen szomorú szegénységről számol be (CZEGLÉDY 1968). Az 1662-es esztendőben keletkezett a következő felmérés (2. kép), melyhez rajz és jelentés is csatlakozik a Szepesi Kamara építőmestere, Podmár János tollából. A rajz jelzi a két helyet, ahol a vizesárok fala megromlott.⁷

Diósgyőr az egri vár török kézre jutása (1596) után tulajdonképpen végvárrá vált. A panaszos levelekből kibontakozik a végvári katonák teljes létbizonytalansága, akik mindenféle zsold és ellátás nélkül időnként a maguk módszereivel voltak kénytelek megélhetésükről

2. kép. A Diósgyőri vár felmérési rajza a herzenburgi kolostor könyvtárából, 1662. (CZEGLÉDY 1988, I. képtábla.)

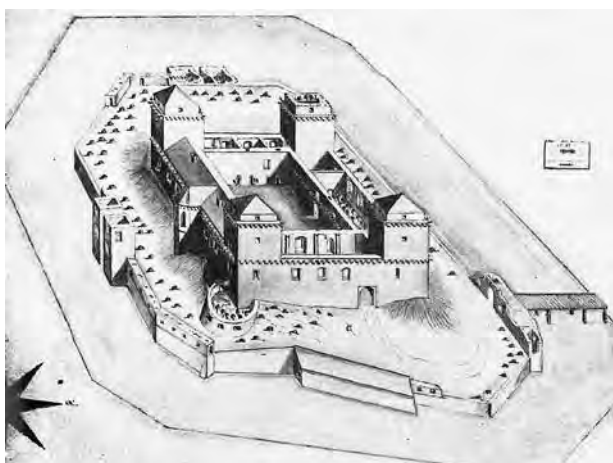
Fig. 2. Survey plan of the Diósgyőr Castle, Herzogenburg Monastery Library, Austria, 1662. (CZEGLÉDY 1988, I. table.)

gondoskodni. Egy adat szerint az őrség 1665-ben engedélyt kért arra, hogy megadhassa magát a töröknek! A katonák száma egyre csökkent, Diósgyőrben 150 huszárnak és 250 magyar gyalogosnak kellett volna őrködni, de ezt a létszámot soha nem érték el. 1667-ben már mindössze 50 huszárra és 50 hajdúra szólt a zsoldjegyzék.

Hadfelszerelésben sem bővelkedett a vár, 1661-ben mindössze hat darab „a harcmezőn hasznavehetetlen ágyú”, egy jelzőágyú („ha ellenség jönne”) s egy hétfontos állott a bástyákon. A jelentések szerint legalább a muníció elegendő volt, ilyen kevés lövő szerszámhoz ez nem volt nehéz.

A vár egyetlen ostromára 1678-ban került sor, miután egy kuruc csapat bevette magát ide, csatlakozásra bírva a megmaradt magyar őrséget és Kassáig tartó futásra kényszerítve a császári katonákat. Koháry István füleki várkapitány írja a következőket: „Diósgyőr alá érkezvén Teleki [Mihály] tábora, azt minek utána megadták volna, magyar lovas és gyalogost circeiter szükség valót magok mellé vevén, a várat felégették, s amennyire lehetett, a föld népével együtt elronván mentek Onod alá” (Izsépi 1969, 203). Az ágyútűz következtében kigyulladtak a maradék tetők és fajárdák, a védők kénytelenek voltak megadni magukat. Közülük 15 egykori végvári katonát kivégeztek: a Huszárvár 1965-ös és 2004-es ásatása során előkerült, bronz ingkapcsokkal és övcattal eltemetett halottakban vélhetően a közülük valókat tisztelhetjük. Ezek után a vár külső kőfalát, a kaput védő tornyokat lerombolták, és Diósgyőrt sem magyar, sem török, sem kuruc, sem labanc nem építette föl többé.

⁷ A 2002-es ásatás során, az északi oldalon éppen a jelzett helyen tártuk fel a contrascarpének egy olyan szakaszát, ahol kettős volt a fal. Ugyanezt tapasztaltuk 2006 őszén, amikor az evangélikus templom előtti területen végeztünk rövid hitelesítő feltárást. 2016-ban az északi oldalon szintén megtaláltuk a kettős falat. A nyugati híd előtti Huszárvárral már nem is foglalkozik Podmár János felmérése, ez akkor már nem bírt jelentőséggel.

3. kép. Hazael Hugó felmérési rajza, 1758.
(CZEGLÉDY 1988, II. képtábla.)

Fig. 3. Survey plan by Hugó Hazael, 1758. (CZEGLÉDY 1988, II. table.)

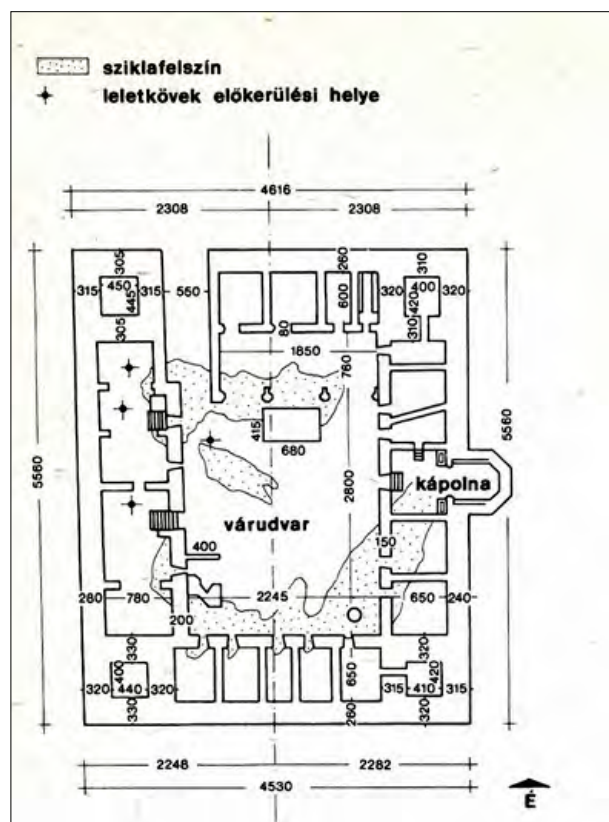
1758-ban készült Hazael Hugó szervita páter felmérése (3. kép), mely alaprajzot és távlati képet is mutat a várról. A délnyugati tornyon már nincs tető, és a keleti oldal kivételével fedetlenek a palotaszárnyak. A rajz pontatlanságai ellenére is fontos dokumentuma a 18. századi állapotnak. Az 1775-ös összeírás azonban már romként említi Diósgyőrt. Utolsó lakója egy öreg cigány volt, aki a fűvel és bokrokkal benőtt várdomb északi lejtőjén lévő boltozott folyosórész (a kazamaták) előtt ütötte fel sátrát és itt is halt meg 1760-ban.

A koronauradalomhoz tartozó várat kőbányának kezdték használni. Köves János ny. erdőfőtanácsos, az 1934–36-os feltárás vezetője írta: „...a falak, a tornyok, ahol az emberi tudatlanság csak bozsjújuk férhetett, alulról, oldalról és felülről úgyszólván ki vannak rágya... Ennek a fosztogatásnak nincs történelmi alapja, ez a tudatlanság, a kapzsiság és a nemtörődomség eredménye” (KÖVES 1936).

A FELTÁRÁSOK TÖRTÉNETE

Az első feltárást a Műemlékek Országos Tanácsa megbízásából Révay Ferenc m. kir. erdőfőtanácsos illetve Köves János ny. erdőfőtanácsos vezette. A feladat a várkastély alaprajzának tisztázása volt (4. kép), és ennek eredményeként meglehetősen részletességgel leírásra került a falak állapota, a helyiségek meghatározása, valamint az is, hogy az alaprajz nem négyzet, hanem inkább „trapez”, az ÉNy-i csonka torony ferde, mely „születési hiba”.

Alapozása nem nyugszik teljesen a sziklán, ez is okozza rossz állapotát. A későbbi részletes feltáró munka tisztázta, hogy az első kővár félkör alakú toronyfalát használták fel illetve építették be a négyszög

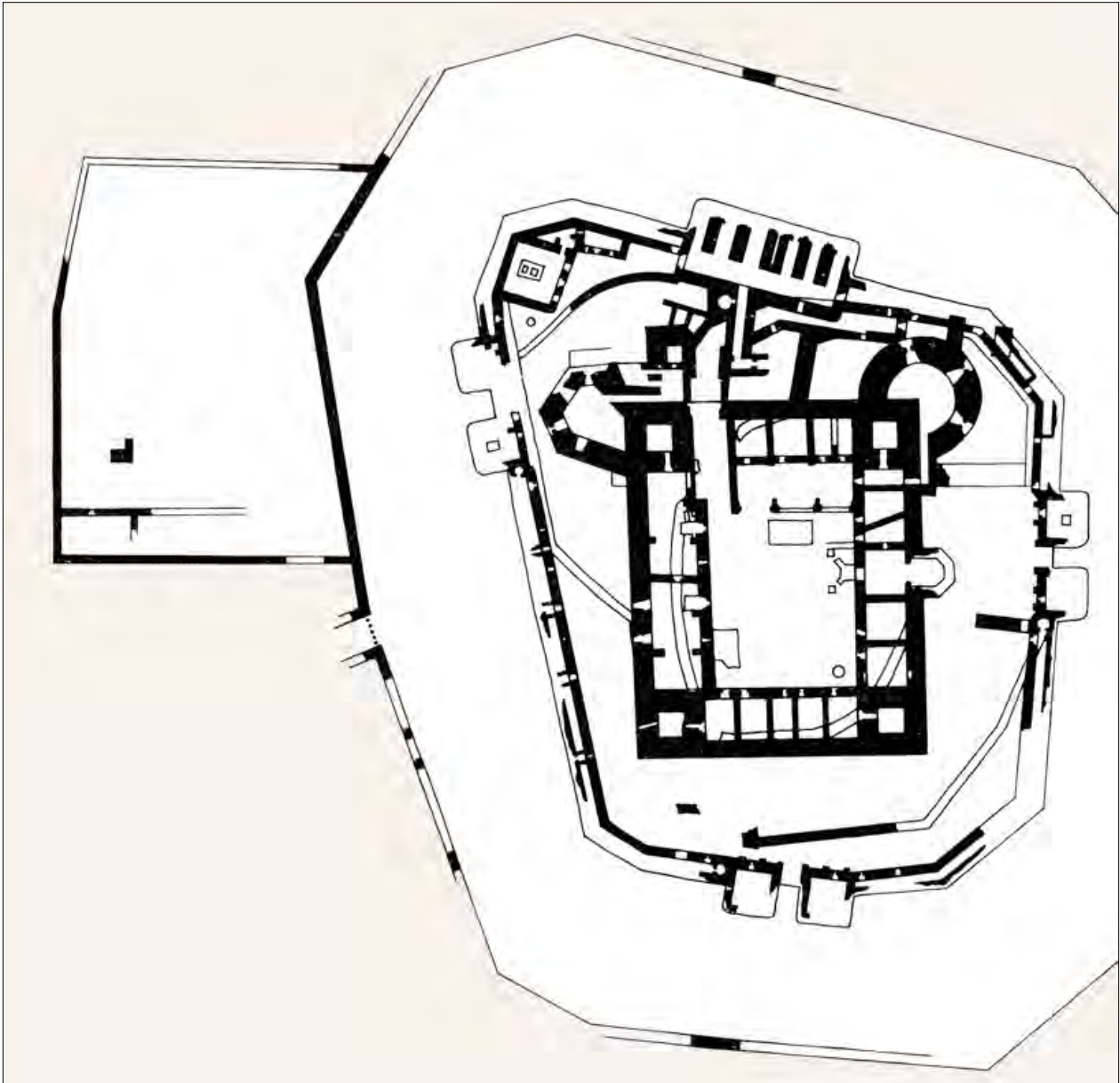
4. kép. Az 1936-ban végzett feltárás alaprajza.
(CZEGLÉDY 1988, 4. oldal 20.)

Fig. 4. Ground plan of the archaeological excavation in 1936.
(CZEGLÉDY 1988, page 4, 20.)

alapú toronyba. Ekkor került elő a három híres zárókő, a „Nőfej rózsában”, a „Torzfej lombok között” és a „Sárkányfiak fészkekben”.

Ezeket a munkálatokat csak a háború után követte állagmegóvás és romeltakarítás, majd több nekirugaszkodással egy-egy rövidebb leletmentés 1955–1961 között. A Herman Ottó Múzeum régészei dolgoztak ekkor a várbán, 1959–60 között Komáromy József, majd 1960–61-ben Lócsy Erzsébet (KOMÁROMY 1962). Csakúgy, mint előző alkalommal, ekkor is hatalmas mennyiségű törmelékot hordtak el minden ellenőrzés nélkül. Ezeknek az időknél azonban fontos leletei voltak, így a „Diósgyőri Madonna” néven ismert márvány relief, Giovanni Dalmata alkotása.

Az egész várra kiterjedő kutatás 1962 őszén kezdődött, melyet az OMF Tudományos Osztályának régésze, Czeglédy Iлона vezetett. A felső- és alsóvár feltárásával egyidejűleg megtörtént a romok konzerválása és helyreállítása is. Ferenczy Károly tervét (1955 és 1973 között) a legkiemelkedőbb romhelyreállításhoz tartotta a szakma. A rondella héjbetonnal való kiegészítése újszerűen hatott az egész magyar műemlék-helyreállítási szemléletre. Közel 40 év elteltével már látjuk a

5. kép. A Diósgyőri vár és a Huszárvár alaprajza az 1973-as feltárást követően. (CZEGLÉDY 1988, 80. oldal 57.)

Fig. 5. Ground plan of the Diósgyőr Castle and the 'Hussar Castle', after the excavations in 1973. (CZEGLÉDY 1988, page 80, 57.)

betonkiegészítés és a középkori falak összeférhetetlenségének jeleit, mégis azt kell mondanunk, hogy a vár Ferenczy által helyreállított állapota és képe régészetileg megalapozott és példamutatóan építészeti volt. A helyreállítás az eredeti felületek maximális megtartására és az előkerült eredeti faragványok visszahelyezésére törekedett. A rom állapotban való helyreállítás sok vihart kavart, hibául rótt fel a szakma azt is, hogy mivel Ferenczy Károly nem akart falsíkot rakatni, a megtalált falmagot jelölte gömbölyű mészkővel, ezt a durva falat pedig síkba hozta a rekonstruált nyíláskeretekkel. Durva mészkővel rakott tehát falsíkot, amit a középkorban soha nem tettek, mert a falakat vakolták. A régészeti

feltárást azonban lehatolt egészen a sziklafelszínig, a helyreállítás pedig értelmezett és megmutatott minden megmaradt építészeti részletet (5. kép, CZEGLÉDY 1988).

1968-ban Miskolc városának áldozatkészségéből egy Vármúzeum nyithatta meg kapuit Diósgyőrben. 1973-ban a Vármúzeum a B.-A.-Z. Megyei Múzeumi Igazgatóság fennhatósága alá került, 1990-ben pedig újra Miskolc Város Önkormányzata vette át a vár kezelését. Ettől kezdve sajnos a műemléki és múzeumi funkciók fokozatosan háttérbe szorultak az idegenforgalom fokozására irányuló igényekkel szemben. A Déryné-házból kávéház és panzió lett, megszűnt illetve negyedére zsugorodott a vártörténeti kiállítás,

6. kép. Légifotó a vár környékéről, a 2014-es újjáépítés előtt

Fig. 6. Aerial photo of the castle and its surroundings, before the reconstruction in 2014

helyette panoptikumok és talmi másolatokból álló kiállítások várták a látogatókat. Öröndetes azonban, hogy támogatásra talált a várkörnyék rekonstrukciója kapcsán a vizesárok, a Huszárvár és egyáltalán Diósgyőr történelmi környezetének kutatása.

A Diósgyőri vár valójában nem csak a szikladombon lévő felső- és alsóvárát, a vizesárkot és a nyugati oldalon elhelyezkedő Huszárvárat jelenti. Mint az a környékéről készült légifotón látható, a településrend a mai napig utal az egykori királyi vár környezetére.

Más királyi várak esetében, így pl. Budán, Visegrádon az arra érdemes nemesek házhelyeket kaptak a vár közelében, ahová felépítették saját házaikat. Diósgyőrben ez nem történt meg, itt a vár környezete zárt, földi halandó által csak engedéllyel látogatható terület volt. A kevés leírás szerint vadaskert, virágos- és gyümölcsös-kertek vették körül, a keleti oldalon a halastó, a hegy tövében fakadó forrásoknál pedig a Királynék fürdője helyezkedett el. A vár körüli elnevezések ma is őrzik ezek emlékét, így a „Tókert”, „Tapolcarét” „Kőkert”. Az egykori halastó területét az 1950-es években feltöltötték a közeli bányából hozott agyaggal, de ez a rész ma is vizes, időnként felveri a nád. A tó keleti végében

ma is felismerhető az egykori gát, az itt működő malom épülete is áll – sokszoros átépítés után.

A légifotón látható (6. kép), hogy a vártól nagyjából egyenlő távolságra, a keleti és a nyugati oldalon is egy kiteresedés található a mai napig. Ezek lehetnek a középkori megállítóhelyek a legkülső várkapukkal. A „királyi területen” csak sejtjük az egyéb épületek, műhelyek meglétét, illetve szondázó ásások révén nyertünk róluk némely esetben bizonyosságot is.

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK 2002–2013 KÖZÖTT

2002-ben a Széchenyi-terv révén kerülhetett sor újra állagmegóvási munkálatokra, valamint a tervezett új fejlesztések helyén megelőző régészeti kutatásokra. A négy saroktoronyos felsővár a 10 éven át tartó kutatás során már elárulta titkait, és a korábban „libalegelő” képét mutató domb alól előbukkantak a gyilokjáró és a négy égtáj felőli kettős kaputoronyok. Az 1968-as átadás után azonban nem történt semmiféle állagmegóvás, és a rom állapotban való konzerválás miatt az eltelt időben

7. kép. Kutatások a vár környékén, 1962–2003. (Térkép: Miskolczi Melinda)

Fig. 7. Archaeological research at the castle and its surroundings, 1962–2003. (Map by Melinda Miskolczi)

különösen a gyilokjáró és a kaputornyok kerültek rossz állapotba, itt sajnos az elpusztult részek visszabontására került sor, mielőtt a védő falazatot elkészítették volna.

Sajnos az állagmegóvás során végzett munka sok kívánnivalót hagyott maga után: nem megfelelő módon történt a falazás a gyilokjáró megerősítésénél, és elrajzolt módon sikerült a déli palotaszárny megmaradt falának a kiegészítése, különösen a téglával jelzett bordaívek lettek aszimmetrikusak. Ekkor született a DNy-i torony megtámasztása végett épített fal is, melynek falazása ugyancsak nem megfelelő. Mindenféle engedélyezés nélkül épült egy várkapu, melynek íve olyan magasra sikeredett, hogy az udvar felől nézve szembeűnt, hogy magasabb, mint az egykor fölötté lévő lovagterem padlószintje. A sosemvolt formájú kapu fölé pedig fölkerült az a kőcímer, melyet az ásatási dokumentáció szerint egyértelműen a Királylépcső melletti Kaputorony tövében találtak annak idején. Már ekkor felmerült egy esetleges várrekonstrukció kérdése, a palotaszárnyak és a lovagterem helyreállításának lehetősége. Az eddigi feltárások során a vár faragott köveinek csak kis töredéke került elő, pedig boltozati zárókő is 26, esetleg 32 lehetett, és nem ismerjük a lovagterem oszlopainak, pilléreinek fejezeteit sem. Köztudott, hogy építőanyagként elhurcolhatták ezeket, de az is lehet, hogy a vizesárokba zuhanva feltárássra várnak. Ezek a kérdések, valamint a vár környékét érintő beruházások tették lehetővé a régészeti munkálatok újbóli megindítását.

A VIZESÁROK, ÉSZAKI OLDAL

A vizesárokból nyitott kutatóárkokban hatalmas mennyiségű kőtörmelék kiemelése várt ránk, hiszen helyenként egész falszakaszok zuhantak le és süllyedtek az iszapba. Ez az iszap azonban olyan kincseket is megőrzött, mint az Anjou-kori leletanyaggal keltezett rétegből előkerült bőrkesztyű és cipő. Az északi oldalon nyitott kutatóárkokban tisztáztuk a pusztulási réteg alatt az árok rétegtendjét, és megállapítottuk, hogy a jelenlegi, az 1960-as években kialakított szint alatt a vizesárok falának még három kvádersora található. A vár északi oldalán megkerestük a vizesárok ellenfalát, amely a megtalált szakaszon kettős falnak bizonyult. A contrascarpe várfal felé eső tövében egy homokkőből faragott kapu-szárkő feküdt, a déli oldal DNy-i kaputornyának turbántekeercses szárkővének hasonmása. A talajvíztől nedves kőfaragvány a nem megfelelő raktározás következtében időközben sajnos elmállott. Az északi oldal hídjának meglétét a hídfőre való ráással tudtuk volna tisztázni. Feltárást azonban ezen a szakaszon nem végezhetünk. Sikerült viszont kiterjesztenünk a kutatást

8. kép. Mészoltó helyiség, 2002. (Fotó: Lovász Emese)

Fig. 8. Chamber for producing quicklime, 2002. (Photo by Emese Lovász)

az egykori rivellino avagy vársík területére is, mivel itt egy szakaszon a várárokba torkolló utat terveztek építeni az evangélikus templom mellett álló egykori iskolaépület tövében. A vizesárkon túl olyan telepjelenségeket is feltártunk, melyek egy része az Ernye-féle vár építéséhez kapcsolható: Árpád-kori gödröket, jól keltező kerámiaanyaggal, és egy mészoltó helyiséget (8. kép).

9. kép. A kuruc alakos tál. (HOM RGY 2002.17.591.)

Fig. 9. Painted ceramic plate depicting a 'kuruc' valiant (kuruc: Hungarian rebel in the late 17th century, HOM RGY 2002.17.591.)

Az ezek fölötti rétegből egy 17. századi fazekasműhely személtérakó gödre került elő, sok rontott példánnyal, és egy apró töredékeiből összeállítható-kiegészíthető, írókázott tállal, melynek mintája a vár egyetlen ostromát idézi a vágázó, párdúcubőrös kacagányt, jellegzetes süveget viselő kuruc vitéz alakjával (9. kép). Hatalmas mennyiségben találtunk félig megmunkált

állatsontokat, bizonyítva, hogy valahol a közelben, a vizesárkon túli területen lehetett a már korábban is feltételezett csontmégmunkáló műhely.

VIZESÁROK, DÉLI OLDAL

A déli oldalon, a kaputornyok tövében hallatlan gazdagságban került elő 16. századi kerámiaanyag, nagyszámú ép edény, korsók, szilkék, tálak feküdtek itt az egykori vizesárok iszapjában, a DK-i kaputorony keleti sarkának tövében (10. kép). A közelükben egy korsóban 2–2,5 cm átmérőjű ólomgolyókat találtunk. A várárok délkeleti részén nyitott szelvény metszetfalában jól látszott az egy darabban kizuhant falszakasz, az alatta lévő rétegből egy ún. szamócás korsó került elő teljes épségben.

A következő, leletekben igen gazdag területünk a vizesároknek a déli kaputoronypár előtti illetve közötti része. Itt találtuk a nagyméretű kváderkövek között az ún. „Gyermekfaló nő”-t ábrázoló korsót (11. kép),

10. kép. Edények a várárokból
Fig. 10. Vessels from the moat

11. kép. A gyermekfaló jelenetét ábrázoló korsó
(HOM RGY 2002.1988.1.)

Fig. 11. Ceramic pitcher with the figure of the 'woman who is eating children.'
(HOM RGY 2002.1988.1.)

a 16. század második felére keltezhető leletanyag társaságában. Színes mázas, nagyméretű korsó, a testén ovális mezőkben plasztikus díszítésekkel. Az egyik mezőben balra forduló, térdig érő bő ruhát (gatyát), fején csuklyát viselő alak látható, aki kis emberi alakot emel a szájához, míg a másik kezében is egy hasonlót tart. A másik mezőben az ún. dudás figura látható, félig jobbra forduló alak, göndör hajú, bajuszt és szakállt visel, ruhája azonban nincsen, és a hóna alá szorított dudát fújja.

Mindkét figurát ismerjük a várban talált kályhacsempékről, de a korsón mindkettőnél nagyobb méretű, ám azonos rajzolatú a plasztikus minta. Az ábrázolások különlegességét adja, hogy példa nélkül állnak a korabeli kályhacsempék között; ismeretlen lelőhelyről, Csehországból közöltek egyetlen hasonló témájú darabot, mint a „gyermekfaló” figura (BOLDIZSÁR–KOC SIS–SABJÁN 2010, 46). A korsó elnagyolt kivitelű, asztali edényként nehezen tudjuk elképzelni. Mázának színei a tetőcserepek színvilágára emlékeztetnek.

Nem találtuk azonban nyomát a Czeglédy Ilona által a déli oldalon feltételezett kontrafalnak, melyet duzzasztógátnak nevezett, és nem kerültek elő a fahíd meglétére utaló nyomok sem. A vizesárkot nem vághattuk át még egy keskeny kutatóárokka l sem, mert az állagvédelmi munkálatok miatt teherautók hordták az építőanyagot a várárok keleti oldalán kialakított depóhoz. A két déli kaputorony közötti szikla letisztításakor azonban emberi kéz által a sziklába váj t mélyedéseket észleltünk, melyek oszlopok számára készülhettek.

VÁRÁROK, NYUGATI OLDAL

A feltárást a vizesárok falának nyugati kiszögellésénél abba kellett hagynunk, mivel a vizesárokna k ezen a szakaszán a nyári szezonban kulturális rendezvényeket, koncerteket tartottak, itt földmunkát nem végezhattünk. Ilyen akadályok miatt nem áshattunk a Déryné-ház udvarán sem, csak a kerítés mentén, bizonyos szélességben. Utolsó szelvényünk ből olyan Anjou-kori, mérműves kályhacsempé-töredékek kerültek elő, melyekhez hasonlókat Czeglédy Ilona talált a déli falszoros azonos korú szemetesgödreiben. Utóbbi leletanyag alapján született meg a „Lovagalakos kályha” rekonstrukciója (12. kép), Szabényi Judit restaurátor tervei alapján.

Hitelesítő feltárá s keretében azonban megvizsgáltuk, hogy a nyugati oldal betonhídja alatt az 1960-as években feltárt és visszatemetett híd milyen mélységben és milyen állapotban van, mivel a vizesárokban rendszeresen tartott kulturális események miatt itt időnként engedély nélküli tereprende zési munkákat végzett az üzemeltető.

12. kép. A 14. századi ún. Lovagalakos kályha rekonstrukciója. (Fotó: Lovász Emese)
Fig. 12. Reconstruction of the so-called 'tile stove with knights' from the 14th century. (Photo by Emese Lovász)

13. kép. A Déryné-házból előkerült, szakállas férfifejet ábrázoló gyámkő, 2002. (HOM RGY D168)

Fig. 13. Corbel of stone, depiction of a bearded man's head, found in the Déryné-house, 2002. (HOM RGY D168)

2002-ben került sor a Déryné-ház falkutatására, ahonnan a várból származó 195 db, zömében gótikus faragvány került kiemelésre, köztük egy szőlőleveles növényi díszű, szakállas férfifejet ábrázoló gyámkő (13. kép). A falkutatással párhuzamosan az épület belsejében is lehetőség nyílt egy kis lélegzetű kutatásra, amikor a bejárattal szemközt szoba utcai fala mentén az alapozási mélységet vizsgálhattuk meg, ennek eredményeként megállapíthattuk, hogy egy, a Déryné-háznál korábbi épület is állt itt.

A HUSZÁRVÁR

2003-ban felmerült az a terv, hogy a Déryné-ház előtti területen egy fogadóépületet, ún. Látogatóközpontot építenek. Ennek előkészítéseként a vár nyugati hídjá előtti területen, az ún. Huszárvár helyén végeztünk rövid lélegzetű kutatást, ahol annak idején Czeglédy Ilona is csak néhány kutatóárkot húzott, és ezek alapján egy olyan épület vagy épületsor alaprajzát feltételezte, mely szerint a várárok falától 30 m-re, egy központi udvarra felfűzve L vagy E alakban helyiségek voltak, mintegy 250 m² területen.

A Huszárvár épületei vélhetően istállók és más gazdasági épületek voltak. Czeglédy elképzelése szerint egy központi udvarra lehettek felfűzve, és ezt az udvart U alakban védte egy külső falöv. Amikor a feltárások befejeztével a vár átadására került sor, megszüntették az addig a Ny-i hídfő előtt vezető Haller utcát, a Déryné-ház előtti udvart, az egykori Huszárvár területét pedig lezárták, oly módon, hogy a feltárt illetve

feltételezett déli és nyugati falszakaszokra helyezték a kerítést. Ez az új kerítés illetve a Déryné-ház mellett álló ugyancsak műemlék jellegű gazdasági épület (pajta) fogja közre a Huszárvárat.

Feltárásunkat a déli kerítésfal mellett kezdtük, 11 m hosszúságban és 7 m szélességben. Mintegy 60 cm kevert réteget távolítottunk el, mely a vár korábbi feltárási során keletkezett feltöltési réteg volt. Ez alatt feltártuk egy feltételezhetően paliszádos, kő-fa kombinációjú, a 18. század végén, 19. század elején épült, majd elpusztult épület cölöplyukait és házpadlóját. Tisztáztuk az alatta lévő rétegeket: egy nagyon masszív sárga agygréteg következett, mellyel feltölthették az egyenetlen terepet az említett ház alapozásakor. A következő rétegben nagy mennyiségű kiomlott követ találtunk, melyek a Huszárvár falához tartozhattak a stratigráfia és a régészeti leletek alapján. A kövek akkor szóródhattak szét, amikor az épület a vastag égési rétegének tanúsága szerint egy tűzvész után rommá vált, és a környék lakói folyamatosan hordták el az építőanyagot. A falmaradvány egy nagyobb épület sarka lehetett, mivel az altalaj itt meredeken süllyed az egykori, a vizesárokba torkolló csatorna felé.

A kutatás során nem találtuk nyomát a Czeglédy Ilona és Ferenczy Károly által feltételezett, több helyiségből álló épületnek az udvar déli oldalán. Kutatásunk során egy olyan épület maradványára bukkantunk, mely szerkezetében, helyzetében eltér a Huszárvárról alkotott korábbi elképzelésektől. Megállapítottuk azt is, hogy a Huszárvár déli fala a várárokhöz közeli szakaszon nem létezik, a kerítés alapja itt újkori falazást jelent. Itt talán egy kapu lehetett, melyen keresztül itatni vitték a lovakat a vizesárok zsilipje mögötti csatornához, illetve vizet hoztak onnan?

2006 őszén újabb kutatást kezdtünk annak megállapítására, hogy az udvart nyugat felől határoló kerítés valódi középkori falra épült-e, vagy csak a terület lezárása céljából jött létre. Megállapítottuk, hogy a kerítésfal alatt a mai utcaszint alá mélyülő masszív kőfal található, melyhez derékszögben újabb fal csatlakozik. Utóbbi követve egy nagyméretű ajtónyílás maradványa is előkerült, a küszöb kövével és a két, homokkőből faragott ajtó szárkövel. A padlószinten égés nyomait észleltük, valamint faragványokat és bordaindítások töredékeit találtuk. A feltárást félbeszakítottuk, mert ez alkalommal nem a Huszárvár, hanem mindössze a kerítésfal kutatása volt a kitűzött célunk. Az előkerült falmaradványokat dokumentáltuk, majd letakartuk.

2007-ben került sor a Huszárvár nyugati szektorában a teljes feltárára, ekkor még a rekonstrukció eredményében.

Faragott kőanyag a 2007-es feltárás során

I. helyiség:

Eredeti helyén hagytuk a küszöböt, 3 darabban, valamint az ajtó homokkőből faragott szárköveit (2 db). Előkerült egy ablakkeret-töredék, ék alakú faragott díszítéssel, 4 db kisebb faragott töredék, 2 db bordaív-töredék, vakolat maradványaival.

II. helyiség:

Az udvar felé vezető ajtóküszöb, két darabban, az eredeti helyén hagyva, az ajtó szárköve, az egyik vasalásokkal, ugyancsak a helyén hagyva. 6 db kisebb kőfaragvány, egy „N” feliratos faragott homokkő és 2 db malomkő-töredék.

2008-ban az ásítás során az eddig feltárt 20×7 méteres területen elbontottuk az omladékrétegeket, megkerestük a fő- és osztófalak alapozását, értelmeztük a teljes épületet. A helyiségeken belül kutatóárokkaival tisztáztuk a korábbi rétegeket: az I. és a II. helyiségben egyaránt Árpád-kori cseréptöredékek kerültek elő 180-200 cm mélységből. Az 1489-es Mátyás denárral kezelt padlószint alatt nem találtunk a Huszárvár ezen szakaszának korábbi létezésére utaló nyomokat.

Az ásítási területet bővítettük észak felé, itt egy következő épület maradványaira bukkantunk, mely nem tartozott a Huszárvár eddig feltárt részeihez. A II. számú épület egymásra rétegződésének bontása során megállapítottuk, hogy ez az objektum a Déryné-ház építését megelőzően keletkezhetett, a pincéjéből nagy mennyiségű betöltésben legalább két, a 18. században elbontott kályha maradványa, és sok kerámia került elő. Az épület alapfalaiba szemmel láthatóan a várból származó faragott köveket is beépítettek. Egyikükön jól látható kőfaragójelet figyeltünk meg.

Kibontottuk egy kerek torony (?) vagy ciszterna (?) maradványait is, az előtte lévő kőfallal, mely kelet felé húzódik tovább, a feltételezett udvar irányában. Nagy valószínűséggel egy harmadik épület alapozásának maradványa, nem függ össze a 15. századi Huszárvár két feltárt helyiségével.

A Huszárvár nyugati szakasza, mely két egymásba nyíló helyiségből áll, a másodiknak kijárata volt az udvar felé, teljesen feltártnak tekinthető. Az I. helyiségben egy később épített peremes tűzhely is volt. Ennek az épületnek a déli és a nyugati fala valóban a jelenlegi betonkerítés alatt húzódik.

A feltárás azonban 2008-ban abbamaradt, a feltárt falakat letakartuk, majd miután évekig nem született döntés a Huszárvár további sorsáról, 2011-ben a területet visszatemettük.

A többszöri kutatás ellenére a Huszárvárról annyit tudunk meg, hogy a déli kerítésfal mentén álló épület

14. kép. A Huszárvárban feltárt egyik helyiség, 2002. (Fotó: Lovász Emese)

Fig. 14. One of the premises found in the 'Hussar castle', 2002. (Photo by Emese Lovász)

légett, építőanyagát pedig elhordták, építési idejét nem tudtuk pontosan meghatározni, de nagy valószínűséggel 15. századi lehetett. A DNy-i sarokban egy kút áll, ennek kora ismeretlen, mögötte kezdődik a Ny-i kerítésfal mentén húzódó épület, melynek két helyiségét küszöbökkel és ajtónyílásokkal feltártuk. A II. helyiség padlószintjén talált Mátyás denár tanúsága szerint az épület 1489-ben még használatban volt.

A nyugati kerítésfal alatt valódi középkori falszakasz húzódik, folytatása a pajtaépület pincéjében megfigyelhető, itt egy széles nyílást is láthatunk, két kerékvető kővel. A fal a pajtaépület alól kibújva az óvodaépület (Vár u. 20.) irányába tart.

A vár külső kerítése

2005-ben a vártól 200-250 méter távolságban, lakossági bejelentés alapján megtaláltuk az eddig ismert legtávolabbi kerítésfalat, a népnyelv által ma is Kőkerítésnek nevezett területen. A Tapolcarét u. 4-ből jelentették, hogy zöldes verem ásása közben olyan kőfalra bukkantak „mint amilyeneket a várban láttak”. A helyszínelés során megállapítottuk, hogy –55 cm mélységben valóban egy mészkőfal bontakozott ki a gödörben. A házzal szemközi üres, önkormányzati telken folytattuk a feltárást, ahol rövid keresztárokkaival nyomon követtük a falat, majd a Bartók köz–János u. kereszteződésénél is azonosítottuk azt.

Vár u. 20., óvoda kertje

2005-ben a vár környezetében a fejlesztéseket megelőző régészeti kutatások során szondázó jellegű feltárást végeztünk az egykori óvoda kertjében, a 32532/1 és a 32532/2 hrsz.-ú területeken. A kutatás célja a környezetből szemmel láthatóan kiemelkedő terület feltöltési

rétegeinek tisztázása és a Huszárvár itt esetlegesen előforduló falainak megtalálása volt. Az I. kutatóárokban 11 feltöltési réteget különítettünk el, ezek közül az S1–S10-ig számozott rétegek egészen –130 cm-ig újkori feltöltések voltak. Az S11 jelet kapott szürke agyagréteg az egész feltárt területen nagyjából ebben a rétegben jelentkezett. Egyetlen objektumot figyeltünk meg, melynek beásása –90 cm-nél volt, mintegy 15–20 cm-re bemélyült a szürke agyagrétegbe, de leletanyagot nem tartalmazott.

A II. kutatóárokban a szürkés agyagréteg alatt egy faszenes, habarcsos, köves, téglás rétegben –210 cm mélységben objektumok kerültek elő, melyek a legalsó, sárga agyagos rétegbe mélyedtek. Mindkét kerek gödörből Árpád-kori leletanyag származott, profilált peremű, hullámvonalas és beböködött díszítésű edények töredékei. Közeliükben három cölöphelyet is megfigyeltünk.

A III. és IV. kutatóárkunkban hasonlóak voltak a feltöltési rétegek. A szürke, homogén agyagréteg nagyjából azonos mélységben jelentkezett, mely azonosnak tűnik a Déryné-ház előtti terület kutatóárkaiban megfigyelt rétegben, itt azonban sekélyebb mélységben, kb. –150 cm mélyen találtuk meg. Amennyiben ez a szürke agyagréteg a várakó kimélyítése során került ide, a

vársíkra, úgy az Árpád-kori objektumok egy azt megelőző telepjelenségnek a maradványai.

2007-ben újabb kutatásra került sor az óvodaépület környezetében, amikor az utcafronton gázvezeték építése miatt fölszedték a díszburkolatot. Az I. szelvényben –50 cm mélységben megtaláltuk a térvilágítás vezetékeit, a bolygatás mellett mélyítve azonban néhány középkori cserép, egy mázatlan kályhaszem töredéke és némi vassalak került elő.

Mínusz 130 cm mélységben jelentkezett a már korábban megfigyelt sárga agyagos réteg, majd elértük a bolygatatlan altalajt, ahol nagyméretű mészködarakokat találtunk, melyek nem rendszerben helyezkedtek el. Megállapítottuk, hogy a középkori kultúrréteg már az altalajon jelentkezik, és gyakorlatilag csak a felső 30 cm új- illetve legújabb kori. A pontosabb rétegviszonyok és a kronológia tisztázására azonban a kisméretű szelvény nem volt alkalmas.

A II. szelvényt az óvodaépület pincéjében nyitottuk, az utca felőli alapfal belső oldalán. Itt –60 cm mélységben értük el a bolygatatlan szürke, majd a sárga altalajt. Régészeti jelenséget a pincében nem tapasztaltunk, kivéve a falba bevert, 2 darab, valószínűleg középkori, kovácsoltvas ablakrácsot.

15. kép. A harang öntőmintája, 2006. (Fotó: Makoldi Miklós)

Fig. 15. Moulds for the bronze bell, 2006. (Photo by Miklós Makoldi)

Ezután az I. szelvénytől keleti irányban egy keskeny sávban több méter hosszan felszedtük a térkövet, és a földmunka optimalizálása érdekében 30 cm-enként levertünk egy betonvasat, így sikerült is megtalálnunk a keresett kőfalat. Ennek helyén nyitottuk meg a III. szelvényt, és finombontással körülbontottuk a megtalált középkori falat. Ennek nyugati, külső oldala szépen rakott, faragott kövekből állt, szép külső falsíkot alkotva, míg a keleti, belső oldal bizonytalanul összetartozó, omladékos kövekből rajzolódott ki. A falat végül 90 cm mélységig körülbontottuk, majd dokumentáltuk. A Huszárvár nyugati falát ezen a szakaszon sikerült azonosítanunk.

BRONZÖNTŐ MŰHELY A VÁRFÜRDŐ TERÜLETÉN

2006-ban a Várfürdő területén, az egykori rivellino kiemelkedő platóján turisztikai fejlesztés keretében egy kemping létrehozását tervezték. Előzetes kutatás keretében feltártuk itt egy 16. századra keltezhető

bronzöntő műhely részletét, egy harang és egy ágyú öntésének maradványaival (15–17. kép). A Várfürdő területén, ÉK–DNy irányban nyitottunk egy 17,6 m hosszú, 1,2 m széles szelvényt (I. szelvény) azon a helyen, ahol a terebélyes fák nem akadályozták a munkánkat.

A szelvény délnyugati végében, 217–236 cm mélyen kerültek elő egy kisméretű, mindössze 26 cm átmérőjű harang öntőformájának a maradványai. Később tisztáztuk a rétegviszonyokat, ennek alapján a forma a 16. századra datálható. A harang öntőformájának csak az alsó részét sikerült megfogni, hiszen a többi rész a kész bronzharang kiszedésekor elpusztult. A belső mag alja maradt meg egészen jó állapotban, néhány fapecek, melyek a magot és a külső formát választották el, és a rossz állapotú külső forma.

Az I. szelvény DNy-i végében a metszetfalban figyeltünk fel az alig 30–50 cm mélységben jelentkező téglaomladékos rétegre, mely alól egy bronzolvasztó kemence maradványát bontottuk ki. A kerekded alakú, a harangöntő forma felé nyitott kemence két sor téglából kirakott, tapasztott aljú építmény volt. Feltáráskor

16. kép. Az ágyúcső öntőmintája, 2006. (Fotó: Makoldi Miklós)

Fig. 16. Moulds for the cannon, 2006. (Photo by Miklós Makoldi)

17. kép. Bronzöntő kemence, 2006. (Fotó: Lovász Emese)

Fig. 17. Furnace for melting bronze, 2006. (Photo by Emese Lovász)

magát a kemencét és a környékét is az egykori kupolából származó omladék borította, melyből 16. századi kerámia, olvadt bronzdarabok, egy vastárgy és sok faszén származott.

A téglás omladékból a harangöntő formától alig néhány centiméterre, kissé mélyebben egy másik, különleges öntőforma alakja bontakozott ki. Belső oldala nyolcszögletű volt, és 30 cm mélységben szintén nyolcszög alakban még ki is szélesedett. E kiszélesedés miatt nyilvánvaló, hogy a formába soha nem öntöttek bronzot, hiszen akkor szétszedésnél elpusztult volna. A formának belső magja nem volt, tehát az elkészülő tárgy tömör lett volna. Egyik oldalán középtájt egy kettős kannelurából álló bevágás futott végig. Első feltételezésre egy tömörre öntött, kívül nyolcszögletű ágyúcső öntőmintáját találtuk volna meg. A csövet csak utólag fúrták volna ki.

Az I. szelvényt bővítve meghatároztuk a stratigráfiai helyzetet: az öntőminták nagyjából egykorúak, az objektum pedig, melyben elhelyezkedtek, egy több mint 2 méter átmérőjű, nagy gödör, mely az öntőműhely

telepítésekor részben már betöltődött. Ennek a szélére telepítették a kemencét és behelyezték az öntőmintákat, melyeknek így nem kellett külön gödröt ásni. A nagy szintkülönbség – több mint 1,5 m – a kemence és az öntőformák között talán ezzel magyarázható. A szondázó jellegű feltárást azonban nem folytathattuk, így erről a műhelyről többet nem tudtunk kideríteni.

2006-ban még egy rövid feltárássra is sor került, a vizesárok ellenfalának (contrascarpe) kutatása céljából. A vizesárok északi oldalán, az evangélikus templom kertjében álló téglapülete és a contrascarpe egymáshoz való viszonyát kívántuk tisztázni. Az I. számú kutatóárokban, melyet az épülettől keletre 4 m-re jelöltünk ki, –130 cm mélységben került elő a habarcsba rakott mészkőből épült fal, melynek szélessége 1 m volt. A II. számú kutatóárkot az épülettől nyugatra, 3 m távolságra jelöltük ki. Itt –140 illetve –170 cm-en találtuk meg a falat, majd tőle 1,5 m-re délre, –210 cm mélységben előkerült a második fal is, tehát ezen a szakaszon kettős fallal van dolgunk. Az előkerült falszakaszokat nem bontottuk tovább, hiszen ez nem volt ekkor feladatunk.

VÁR U. 1.

2009-ben próbafeltárást végeztünk a 32842 hrsz.-ú területen, az 1700-as években épült, jelenleg is álló koronauradalmi épület szomszédságában. A próbafeltárást megelőzően áttekintettük a területre vonatkozó történeti térképes anyagot, melyek közül a II. katonai felmérés szolgáltatott jól értékelhető adatot, a területet beépítetlen helyként ábrázolva.

A területet É–D irányban húzott kutatóárkokkal vizsgáltuk át, és mindenütt a koronauradalmi épület építési munkálataival összefüggő jelenségeket, továbbá újkori leletanyagot találtunk. Az összes kutatóárkokban megfigyeltünk –60–80 cm mélységben egy összefüggő, apróbb-nagyobb görgetegkövek, kavicsok alkotta felszint. Ezt a jelenséget akár középkori útként is értékelhetjük, amikor azonban a vastagságát kívántuk meghatározni a kavicsos rétegnek, és áttörtük, a kutatóárkokban mindenhol feltört a talajvíz, megakadályozva a további munkát. Felmerült a Szinva-patak mai közeli medre miatt az a lehetőség is, hogy a kavicsos réteg természetes jelenség.

LOVAGI TORNÁK TERE

2011-ben került sor a vártól északnyugatra, a Várfürdő területén az eddigiektől nagyobb szabású megelőző régészeti feltárássra. A várkörnyék rekonstrukciójával kapcsolatban ugyanis ide tervezték az ún. Lovagi Tornák Terét, egy nagyméretű arénát két lelátóval és több kiszolgáló épülettel.

A helyszínen a beruházás által lefedésre kerülő területeken dolgozhattunk, és miután nem született döntés a hatalmas fák kivágásáról, ezeket is kerülnünk kellett. A tervezett létesítmény nyugati végében lévő épület területén Árpád-kori telepjelenségekre bukkantunk. Négy földbe mélyített kőkemencés házat tártunk fel, továbbá az ezeket körülvevő, kerámiát és állatcsontokat tartalmazó gödröket, összesen 18 objektumot (18–19. kép). A házak nagyjából 4×5 m alapterületűek, földbe mélyítették voltak, 2–3 lépcsőből állt egykor a lejárójuk. Egy-egy szemben lévő cölöplyuk utalt arra, hogy ágasfák tartották a tetőt, mely szalmából, nádból készülhetett.

Nagy mennyiségű, a 11–12. századra keltezhető kerámia és néhány vaseszköz került elő, a házak betöltéséből és a gödrökből kisebb vastörredékek, valamint a vasolvasztás melléktermékei is jelentkeztek. Ennek alapján következtethetünk arra, hogy a településen egy vagy több vasolvasztó kemence is működhetett. Az egyik nagyobb méretű objektumból korabeli agyagtég-lák, vas sarló töredéke, valamint egy igen nagytestű állat

18. kép. A Lovagi Tornák Terénél feltárt Árpád-kori házak, 2011. (Fotó: Lovász Emese)

Fig. 18. Houses from the Árpád Age, found at the Arena for Joust Tournaments, 2011. (Photo by Emese Lovász)

gerince és a medencecsontokat tartalmazó része került elő. Az 1. számú ház kemencéjét két alkalommal is megújították, a bontás során három vörösre égett platniját bontottuk ki. A 2. számú ház omladékában egy bronzhuzalokból sodrott, Árpád-kori karperecet találtunk. Ugyancsak itt került elő a nagy mennyiségű vaseszköz, melyek első ránézésre félkész sarlóknak tűntek. Az 1. és a 2. ház kemencéjéből mintákat vett archeomágneses vizsgálathoz⁸ Pethe Mihály, az ELTE Geofizikai és Űrtudományi Tanszékének akkori PhD hallgatója. Ugyancsak ő végezte el a méréseket az említett tanszéken.

Az előzetesen 11–12. századnak meghatározott diósgyőri 1. számú kemencéből vett minta alapján a mérések azt az eredményt hozták, hogy az objektum kora 1034,2 ± 119,6 év. A 2. számú kemencéből vett minták alapján ez az objektum 915,5 ± 52,3 év. Az archeomágneses vizsgálat eredménye a 2. számú, megújított kemence első fázisát a Kr. u. 10. század közepére keltezte – ezt már az előkerült kerámialeletek alapján is sejtettük.

⁸ Az archeomágneses keltezés a régészetben használatos kormeghatározási módszer, ami az utolsó égetés után helyben maradt, égetett agyagtárgyak korának becslésére alkalmas. Általában ilyenek a kemencék, tűzhelyek és égett sírok maradványai. A keltezés azon alapul, hogy az agyagban lévő ferromágneses részecskék (pl. magnetit) a Curie-pont alá hűlve megőrzik a földi mágneses mező terének kiégetéskori irányát – deklinációját (D°) és inklinációját (I°) – és intenzitását. A keltezés alkalmazásához szükség van a mért tulajdonság időfüggésének ismeretére az alkalmazás helyén, vagyis a földi mágneses tér időbeli változásaira és földfelszíni eloszlására vonatkozó adatokra (MÁRTON 2010, 116).

19. kép. A Lovagi Tornák Terénél feltárt egyik kemence bontás közben, 2011. (Fotó: Lovász Emese)

Fig. 19. One of the ovens during the excavation process, found at the Arena for Joust Tournaments, 2011. (Photo by Emese Lovász)

Az ásatási területen megfigyelt rétegtan vizsgálatához hozzájárult a Földtani Intézet munkatársa által végzett talajtani vizsgálat is. (Sajnos az intézet későbbi megszűnése miatt a sok talajminta vétele után érdekes eredményekkel kecsegtető vizsgálat összegzését a múzeum nem kapta meg.) Ettől a vizsgálattól vártuk a választ arra, hogy milyen éghajlati változások, hatások alapján alakult ki az a dús, sötét, iszapos réteg, melynek humuszosodott, felső rétege a település használatának idején a járószint lehetett, és honnan, hogyan került az Árpád-kori talajréteg fölé az a homogénnek tűnő, vastag agyagréteg, melyet az egész vizsgált területen megfigyeltünk. Az északi lelátó területe alatt végzett kutatás során előkerült egy D–É irányú sekély árok vagy természetes patakmeder, melyet jól datál a belőle előkerült jellegzetes díszítésű 10. századi kerámia. A jelenséget a déli lelátó alatti területen is észleltük. Ugyancsak a tervezett északi tribün alatt mutatkozott a déli metszetfalban egy gödör, melynek jellegzetesen kelta kori kerámiaanyaga volt.

Az északi lelátó csaknem teljes hosszában kőből épített, keskeny falat találtunk, meglepően csekély mélységben a mai talajszinttől, mindössze –45 cm mélységben. Az omladék óvatos lebontása után kiderült, hogy két párhuzamos, 80 cm széles falról van szó, melyek között 120 cm széles, kikövezett szint húzódik. A szelvény keleti végén egymáshoz szépen illeszkedő, nagyméretű lapos kövek adták ki ezt a szintet, mely később apró köves, de összefüggő felületté vált. A kettős falat és a köztük lévő kövezett szintet 56 méterrel keresztül követtük, mikor is várakozásunkkal ellentétben nem a közelben lévő forrás felé, a hegy irányába fordult, hanem egy éles kanyarral elhagyta a Várfürdő területét a Tapolcárét utca felé. A kövezett szint feletti omladékból végig az egész szakaszon sok kovácsolt vasszög, több lópatkó, és színes mázas, a várból ismert tetőcserép töredéke került elő. A vasszögek és a cseréptöredékek alapján talán arra gondolhatunk, hogy ennek a kövezett csatornának fedett teteje is volt. Találtunk néhány kis méretű ezüstpénzt is, ezek közül az egyik Luxemburgi Zsigmond, egy másik Hunyadi János kormányzósága alatt vert ezüst dénár. A kettős fal és kövezett szint a „középkori csatorna” elnevezést kapta (20–21. kép). A két fal kevéssel az Árpád-kori fekete rétegbe mélyül, használatának ideje a 14–15. század lehetett.

A kövezett csatorna mellett megfigyeltünk még egyéb, kisebb-nagyobb kövekből kialakított szinteket, de ezeknek csak kis része esett a kutatási szelvénybe. Elképzelésünk szerint ezek a vár körüli kertek kavicsos, köves kerti útjai, ösvényei lehettek. Az egyik ilyen járószintről egy aranylemezből domborított, igazgyönggyökkel díszített kis ékszer származik, a 14. században vesztette el tulajdonosa. A kövezett csatorna egy szakaszát, mely ferde az északi lelátó alá esett, a kivitelezés során járható üveglap alatt be tudtuk mutatni.

Az 1960-as években végzett nagy várfeltárás során megtalálták a vizesárok nyugati oldalán, a híd közelében

20–21. kép. A Lovagi Tornák Terénél feltárt, kövezett aljú csatorna, 2011.

(Fotó: Laczy Barna)

Fig. 20–21. Stone-flagged canal, found at the Arena for Joust Tournaments, 2011. (Photo by Barna Laczy)

lévő zsilipet, és az ebből kifelé vezető kövezett aljú csatornát (CZEGLÉDY 1988, 43).

Az általunk 2011-ben a Lovagi Tornák Tere alatt megtalált csatorna ennek a folytatása. Szerepe a vizesárok vízszintjének szabályozása mellett a vár környékén elterülő kertek öntözése lehetett. A kivitelezés során még régészeti megfigyelést végeztünk, ez alkalommal azonban már komolyabb régészeti jelenséget nem tapasztaltunk.

Hasonlóképpen régészeti megfigyelést végeztünk a Diósgyőri vár rekonstrukciójának I. üteme kivitelezési munkálatai alatt a felsővárban. Miután a várudvaron keresztül közműcsatornákat vezettek, és a munkálatok olyan szakaszokat is érintettek, ahol a teljes feltárás idején nem hatoltak egészen a sziklarétegig, felügyelni kellett az árokásást. Megállapíthattuk, hogy a szikladomb egyenetlen felszínét a várépítés alkalmával igyekeztek lefaragni. A fennmaradó kisebb üregekben kevés barnás színű talajréteg volt, melyekből kevés, apró Árpád-kori cseréptöredék került még elő ekkor. Előzetes feltárást végeztünk továbbá 2013-ban a vizesárok északi és déli oldalán, a toronydaruk számára készített alapozások helyén. Hasonló jelenségeket tapasztaltunk, mint 2002-ben, a várárok talajrétegeit és a betöltés omladékos anyagát illetően.

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK 2015–2016-BAN

A VÁRÁROK KÖRÜLI KONTRAFAL

A Diósgyőri vár vizesárkának ellenfalát az 1960-as években Czeglédy Ilona több szelvénnel is vizsgálta. Kutatásainak köszönhetően kiszervekeshetővé vált az egykori contrascarpe feltételezhető nyomvonala (CZEGLÉDY 1988, 76–81). Az 1960-as évek végére helyreállított várárok falát a nyugati oldalon hosszú szakaszon felfalazták, az északi és a déli oldalon pedig földrézsű segítségével tették a nagyközönség számára is érzékelhetővé (FERENCZY 1984, 230).

2015–2016-ban a Diósgyőri vár komplex fejlesztésének második üteméhez kapcsolódóan kapott felkérést a Herman Ottó Múzeum Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatától az ellenfal újabb régészeti kutatására. A munkát 2015-ben geofizikai vizsgálatokkal kezdtük, melyek során előbb talajradarral, majd magnetométeres eszköz használatával kíséreltük meg az egykori nyomvonal maradványait meghatározni.

A kontrafal helyreállított szakaszát, valamint a korábbi kutatási eredmények alapján feltételezett, kiszervekeshető nyomvonalat figyelembe véve jelöltük ki a

mérési területeinket. Kutatásunkba nem tudtuk bevonni a várárok keleti oldalát, mert az itt lévő ingatlanok magánkézben voltak. A 2016. évi feltárás előkészítésére ezen a területen a lakók hozzájárulásával mikrodomborzati felmérést készítettünk, melynek folytatásaként a felmérést a várárok teljes területére kiterjesztettük (22. kép).

A magnetométeres mérés során a vár és környezetének jelentős újkori használata miatt értékelhető eredményt sem a kontrafalak vélhető nyomvonalán, sem a várárokból a déli oldalon feltételezhető középkori híd-szerkezet és duzzasztógát esetében nem tudtunk elérni. A talajradar használata már sikeresebbnek bizonyult. Az északnyugati és déli oldalon a műszeres mérés nagy pontossággal jelölte a feltételezett falszakaszokat.

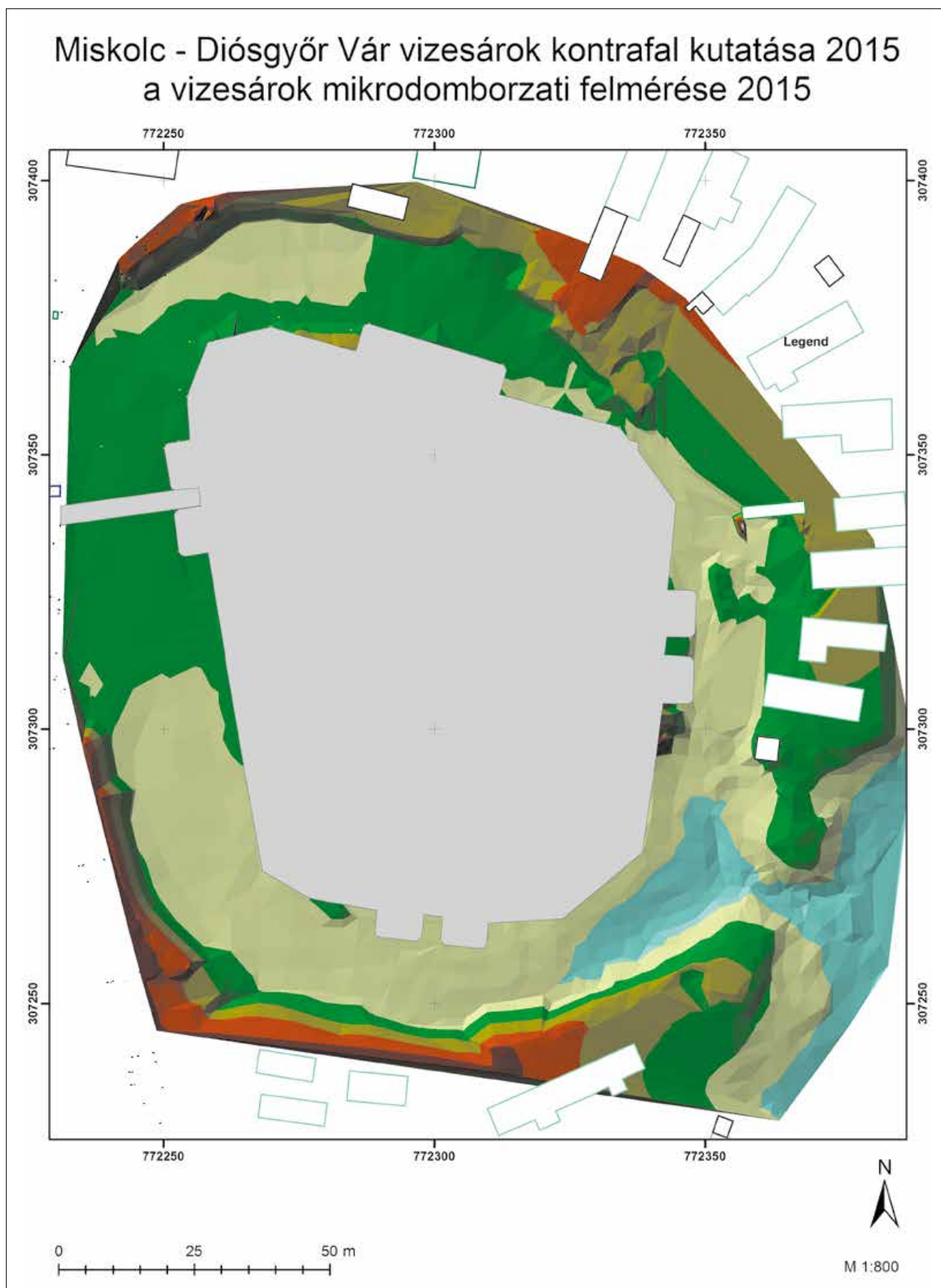
A tervásatás során szelvényekkel vizsgáltuk a kontrafal nyomvonalát (23. kép). A várárok több pontján összesen 15 kutatóárkot nyitottunk. Lehetőségeinket behatárolta, hogy a kutatások időpontjában a várárok északi, keleti és déli oldala kisebb-nagyobb mértékben magántelkekre esett. Az északi, nyugati és déli oldal vizsgálata során szelvényeinket az elvégzett geofizikai vizsgálatok eredményeinek megfelelően tűztük ki.

A délnyugati oldalon a feltárás nem várt eredményt hozott. A geofizikai mérések eredményére támaszkodva úgy véltük, hogy a rézsűs földtakaró rejti a kontrafal maradványait, így ennek megfelelően jelöltük ki szelvényeinket. A kutatás során bebizonyosodott, hogy a délnyugati oldalon az érzékeltetett falszakaszoktól mintegy 2–5 méterrel keletebbre, a jelenlegi várárok nyugati oldalán található az ellenfal ezen szakasza. Az 1970-es évekre kialakított rézsű létrehozásakor a munkagépekkel megsérthették a kontrafal nyugati szakaszát; a bedőlt falmagra a jelenleg is látható, helyreállított kőfal déli végének közelében bukkantunk.

A 2015–2016-ban nyitott szelvények mindegyikében megtaláltuk az ellenfal maradványát. A várárok felé eső belső oldalon erősen lepusztult állapotban jelentkeztek a forrásvízi mészkőlapokból készült, leszakadt kváderek. Az északkeleti oldalon, egyetlen helyen mesterjegyet is azonosítottunk az egyik darabon (24. kép).

Az ellenfal belső oldalán a falsík nem függőleges, hanem rézsűsen a várárok irányába nyitott; külső oldalán – melyen kvádereknek nem találtuk nyomát – a falsík minden esetben függőleges volt. A falszakaszok mérhető vastagsága 120–160 cm között változott; több esetben észleltük a falak külső síkja mentén kialakított alapozási árkokat.

A kontrafal vonalának északi felén, a kazamatával párhuzamos oldalon érdekes jelenségre figyeltünk fel. Az itt található falszakasz belső, vizesárok felé

22. kép. Mikrodomborzati felmérés a várak területéről, 2015. (Térkép és felmérés: Honti Szabolcs, Nagy Zoltán)

Fig. 22. Microsurvey map of the moat area, 2015. (Map and survey by Szabolcs Honti, Zoltán Nagy)

23. kép. A 2015–2016-ban végzett feltárás szelvényei és a kontrafal vonala. (Térkép: Honti Szabolcs)

Fig. 23. The sections of the archaeological research in 2015–2016, and the track of the counterscarp. (Map by Szabolcs Honti)

eső oldalán, a kontrafaltól kb. 40–50 cm távolságban egy újabb kőfal jelentkezett.⁹ Ezt a falat a vizesárok eliszaposodott, 16–17. századi kerámiával keltezhető feltöltődésére alapozták; kivitele és kőanyaga is eltér a korábban épített kőfalétól. Nyugati és keleti irányú kiterjedése ismeretlen. Feltételezhetően a 17. század közepén sérülhetett meg a kontrafal ezen szakasza, melynek helyreállítására a középkori fal belső oldalán építették fel az új, szivárgást megakadályozó falszakaszt. A helyreállítás vélhetően az 1650-es évekre keltezhető. Wesselényi Ferenc ugyanis ekkor hagyta meg az alispánnak, hogy Diósgyőr romlott gátját és árkat csináltassa meg (SZENDREI 2001, 59).

2016-ban a kontrafal délkeleti szakaszán megtaláltuk az egykori kifolyó helyét is (25. kép). A kontrafal építésével egyidős kifolyónyílás szélessége 90 cm, hossza 160 cm. A középkor folyamán minden bizonnyal nem ez volt a fő vízvezető, csekély szélessége okán csupán egyfajta túlfolyónak tarthatjuk. A Czeglédy Ilona által

feltárt befolyóval (CZEGLEDY 1988, 81) ellentétben itt farönkökből felállított védőrácsot nem találtunk.

A kifolyó csekély vízhozama, esetleges eltömődése miatt a 16–17. században a kontrafalat ezen a szakaszon kb. 470 cm szélességben visszabontották. A kontrafalra merőlegesen két nyugat-keleti irányú, rosszabb minőségű, kevésbé gondos kivitelű kőfalat emeltek, melyek külső oldalait a két új fal közén kialakított árok-ból – melynek alját nem kövezték ki – kitermelt földdel stabilizálták. Az új falakat – hasonlóan az északi oldalon talált kora újkori falszakaszhoz – a várárok eliszaposodott, feltöltődött anyagára alapozták. A középkori falakkal ellentétben így ezeket nem az agyagos vagy folyami kavicsos altalajra helyezték el. A délkeleti oldalon megtalált kora újkori árokszakasz az Aszalay Ferenc tollrajzán is szereplő Malom-árokkal egyezik meg (GYULAI 1991, 145), melyet az EOVS térképszelvényen napjainkban is ezzel a névvel jelölnek. Ez a kifolyó látható Hazael Hugó 1758-as felmérésén is (CZEGLEDY 1988, II. tábla).

A kontrafal pusztulása a 17. század első harmada után következett be. Leomlott kövei között a délnyugati oldalon egy 1627-es dénárt találtunk. A falat az

⁹ Hasonló jelenségre figyelt fel Lovász Emese is 2002-ben és 2006-ban, melyeket fentebb részleteztünk.

24. kép. Mesterjegy a kontrafal kváderkővében, 2016. (Fotó: Miskolczi Melinda)

Fig. 24. Stonemason's master mark in the asblar of the counterscarp, 2016. (Photo by Melinda Miskolczi)

25. kép. Légifotó a kifolyóról, 2016. (Fotó: Honti Szabolcs)

Fig. 25. Aerial photograph of the overflow channel, 2016. (Photo by Szabolcs Honti)

általunk vizsgált szakaszon egységesen 178–180 m balti alapszint magasságra bontották vissza. A történeti adatok alapján úgy véljük, hogy erre a munkára 1678. július 11–14. között kerülhetett sor (MARJALAKI–VÁKÁR–LESZIH 1954, 25–26). A 18. század közepén a várak még könnyedén azonosítható Aszalay Ferenc és Hazael Hugó rajzain, a kontrafal létrejötté azonban már nem történik utalás. Az elbontott falszakaszok köveit minden bizonnyal a diósgyőri építkezéseknél használták fel a 18. századtól.

A VÁR KÖRÜLI KÜLSŐ KERÍTŐFAL

Az okleveles adatok alapján a várak külső oldalán elhelyezkedő vársík területén túl egy bekerített, mintegy félmillió négyzetméteres terület feküdt, melyet a források „kőkert”, „vadaskert” néven említenek (CZEGLÉDY 1988, 82). Az utcák vonalvezetése és a várak külső falára épült házak ma is őrzik ennek a kerítésnek a feltételezhető nyomvonalát.

A 17. században – a vár többi részéhez hasonlóan – ez a kerítőfal is pusztulásnak indult. 1609. május 13-án vármegyei státútum rendelkezett a vár kerítésének javításáról (SZENDREI 2001, 54). A javítási munkálatok ekkor el sem kezdődhettek, vagy nem bizonyultak tartósnak, mert 1623-ban Zoltán Farkas Nyáry Istvánné

Telegdy Annának szóló levelében így panaszodik: „...a vár és a város körül a palánkok mind ránk omlottanak...” (CZEGLÉDY 1988, 21). 1641-ben ismét munkásokat rendeltek a lerombolt palánk újjáépítésére (SZENDREI 2001, 58). A munkálatok elvégzéséről biztos adattal nem rendelkezünk.

2015-ben Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatának megbízásából régészeti megfigyelés keretén belüli bontómunka során nyílt lehetőségünk ismét megkutatni a Lovász Emese által már 2004-ben azonosított falszakaszt. Az újabb munkálatok során az eredeti talajszintől számított 1 méteres mélységben észak–déli irányú, nagyobb kövek kerültek elő, melyek egy 17,5 méter hosszán megfigyelhető falszakasz alapozásának bizonyultak (26. kép).

A maradványok a sárga színű, agyagos altalajba mélyedtek, a köveket sárgásfehér színű mészhabarcossal fogták össze. A megmaradt alapozás szélessége 80 cm volt. A falszakaszt több helyen megbolygatták, köveit eltávolították, általunk kibontott északi végpontja közelében pedig egy mészegető gödröt létesítettek rajta. Egyetlen helyen egy 40×40 cm nagyságú, 20 cm mély cölöplyukat azonosítottunk benne. A déli végpont közelében váltást érzékelünk a fal szerkezetében. A korábbi, nagyméretű köveket szürkés színű, apró kavicsokat sűrűn tartalmazó meszes réteg váltja fel, amelyben a

26. kép. A vár körüli külső kerítőfal egy feltárt szakasza, 2015. (Fotó: Miskolczi Melinda)
Fig. 26. An excavated segment of the outermost enclosure of the castle, 2015. (Photo by Melinda Miskolczi)

mészkövek bedobálva helyezkednek el. Feltételezésünk szerint ezen a szakaszon egy korábbi nyílás elzárását oldották meg ezzel a technikával. A feltárt falszakasz ismeretlen mértékben mind déli, mind északi irányban tovább folytatódik a területen.

ÖSSZEGZÉS

Megállapíthatjuk, hogy a szikladombon épült vár felsővára, valamint a külsővár a gyilokjáróval és a kaputornyokkal teljesen feltártnak tekinthető, továbbra sem tisztáztuk azonban az alsóvár beépítését, a többszöri nekirugaszkodás ellenére sem ismerjük a Huszárvár teljes alaprajzát, és nem tudjuk, milyen volt a contrascarpe és a nyugati hídfő kapcsolata. A várat körülvevő „királyi terület” beépítettségéről csak szórványos adataink vannak, ezekben a kérdésekben újabb feltárások hozhatnak majd eredményeket.

RÖVIDÍTÉSEK, FORRÁSOK

CNH – Réthy László 1907: *Corpus Nummorum Hungariae II.*

Vegyesházi királyok kora. Budapest.

HOM RGY – Herman Ottó Múzeum, Régészeti Gyűjtemény, Miskolc

IRODALOM

ANONYMUS

[1975] *Gesta Hungarorum*. (Fordította: Pais Dezső. Budapest, 1975.) <http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm#18>

BOLDIZSÁR Péter–KOC SIS Edit–SABJÁN Tibor

2010 *A Diósgyőri vár 16–17. századi kályhacsempéi*. Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 8. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

CZEGLÉDY Ilona

1964 Jelentések és panaszos levelek a diósgyőri vár XVII. századi állapotáról. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, IV. 77–86.

1968 A Diósgyőri vár 1629. évi inventáriuma. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, VII. 92–100.

1988 *A Diósgyőri vár*. Akadémiai kiadó, Budapest.

FERENCZY Károly

1984 A diósgyőri várrom építészeti restaurálása és műemlékvédelme. *Magyar Műemlékvédelem – Az Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai*, 9. 163–254.

GYULAI Éva

1991 A diósgyőri vár és környékének ábrázolása Bél Mátyás kéziratos hagyatékában (Aszalay Ferenc – Adatok a nemesi értelmiség művelődéstörténetéhez). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXVIII–XXIX. 139–150.

IZSÉPI Edit

1969 Diósgyőr mint végvár a vasvári békekötés utáni időszakban. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, VIII. 195–205.

KOMÁROMY József

1962 *Miskolc élete az Anjouk alatt*. Múzeumi Füzetek 12. Herman Ottó Múzeum, Miskolc

KÖVES János

1936 *Beszámoló jelentés a diósgyőri várkastély 1936. évi feltárási munkáiról*. Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattár, 619–68.

LOVÁSZ Emese

2000 A diósgyőr-majládi pálos kolostor. Az 1973. évi feltárás eredményei, tanulságai. In DOBROSSY István–VIGA Gyula (szerk.): *A pálosok építészeti és művelődéstörténeti emlékei Borsodban*. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez 8. Miskolc. 7–26.

MARJALAKI KISS Lajos–VÁKÁR Ferenc–

LESZIH Andor

1954 *A diósgyőri vár*. Borsod-Abaúj-Zemplén megye műemlékei. Borsodmegyei Idegenforgalmi Hivatal, Miskolc.

MÁRTON Péter

2010 Archeomágneses keltezés. *Természet világa*, 141. évf. 3. sz. 116–119.

SZENDREI János

2001 *A diósgyőri vár története*. [Hasonmás kiadás.] Bíbor Kiadó, Miskolc.

**RECENT ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE DIÓSGYŐR CASTLE
AND ITS SURROUNDINGS
(2002–2016)**

Keywords: Diósgyőr castle, Middle Ages, Royal property, archaeological exploration

The Diósgyőr Castle (Miskolc, Hungary) is an outstanding archaeological site, it is well known both among the professionals and the general public. The architectural heritage monument is archaeologically investigated since the 1930's. The first comprehensive scientific research was completed in the 1960's by Czeglédy Ilona. At the same time the architectural renovation was carried out by Ferenczy Károly. These early results determined the research and influenced the general knowledge of the castle for nearly 30 years. At the beginning of the 2000's some conservation and investment projects opened the way for a new archaeological research at the castle and its surroundings. This paper summarises the history of the castle and presents the most important results of the recent archaeological excavations of the 2002–2016 period.

[translated by the editor]

Lovász, Emese–Miskolczi, Melinda